

ВІДГУК РЕЦЕНЗЕНТА
на дисертацію Терехова Максима Олеговича на тему:
«ЗАПИСИ ЯК ФАКТОР ЗБЕРІГАННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ ТВОРІВ
ЖИВОПИСУ»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD)
Спеціальність 023 – Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво,
реставрація
Галузь знань 02 – Культура і мистецтво

Ступінь актуальності теми дослідження. Представлена до захисту дисертація присвячена дослідженню та виявленню класифікаційних ознак різночасових записів іконопису Слобожанщини XVII – XXI ст., зроблених на єдиній основі (дереві чи полотні) та розробці методів його розшарування та відновлення як двох чи більше різних мистецьких творів. Така реставрація не лише сприятиме атрибуції втрачених з часом речей художньої творчості, зроблених найчастіше у різні історичні періоди, але і введенню до наукового обігу нових ікон, що не лише збагатить історію слобожанського іконопису, але може бути успішно використаним і в інших регіонах України. Притім, не тільки в мистецтві іконопису, але і стінопису, що важливо в контексті збереження нашої художньої спадщини, що і визначає **актуальність** теми даного дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження здобувача виконане на кафедрі реставрації та експертизи творів мистецтва Харківської державної академії дизайну і мистецтв в межах держбюджетної теми «Образотворче мистецтво XVII – XXI століть: реставрація, атрибуція та експертиза (державний реєстраційний № 0117U001519), держбюджетної теми «Сучасні проблеми українського мистецтвознавства в контексті європейських студій» (державний реєстраційний № 0117U001521) та згідно з планом кафедри по підготовці наукових кадрів.

Достовірність та обґрунтованість наукових положень, сформульованих в дисертації, базується на виявленні й систематизації наявних літературних

джерел, їхньому подальшому опрацюванні, і це надало можливість сформулювати висновок, що дана проблематика з її особливостями щодо Слобожанщини вперше досліджується, і не лише в українському мистецтвознавстві. Переконливим підтвердженням достовірності наукових положень даної дисертації є розгорнутий додаток у вигляді альбому ілюстрацій, що унаочнює і вводить до наукового обігу низку ікон, отриманих автором шляхом розшарування більш давніх і новіших творів іконопису, виконаних на одній основі, а наявність серед них певної кількості ікон російського походження свідчить про експансію московського патріархату з давніх часів з метою розширення зони свого впливу на духовний світ українців Слобожанщини.

Положення дисертації достатньо апробовані та обговорені на восьми наукових та науково-практичних всеукраїнських та міжнародних конференціях. Предмет і об'єкт дослідження та ракурс обраної проблематики відповідають паспорту дисципліни 023 – образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація.

Достовірність і новизна отриманих результатів. З викладеного вище аналізу вже випливає достовірність отриманих автором результатів. В продовження підтверджую, що текст дисертації та публікацій за її темою і в цілому дана наукова праця є новим науковим дослідженням ще недостатньо вивченого іконопису Слобожанщини. Наукова новизна дисертації полягає, перш за все, у введенні до наукового обігу низки пам'яток старого іконопису Слобожанщини шляхом розшарування багатошарового живопису, створеного на одній основі, як правило на дереві, в різні часові проміжки історії нашого мистецтва.. Досягненню цієї мети авторові допомогло його винайдення адгезивної плівки ПВБ, на що він отримав два патенти на винахід.

Таким чином, мета та завдання даного дослідження щодо виявлення на єдиній основі класифікаційних ознак різночасового іконопису на теренах Слобожанщини та розроблення методів його розшарування, що сприяють

проведенню достовірної атрибуції, повністю виконане, а наукове завдання розв'язане.

Практичне значення результатів дослідження. Розроблення здобувачем методу розшарування живопису, виконаному на єдиній основі в різні відтинки часу в історії українського мистецтва, з використанням адгезивної плівки ПВБ, що дозволяє провести розшарування живопису в техніках темпери й олії і не тільки окремих фрагментів, а і цілих творів, є запорукою збереження і повернення до наукового обігу не лише творів іконопису Слобожанщини, але й може бути з успіхом використаним в інших регіонах нашої країни і сприятиме подальшому розвитку реставраційної справи в Україні. Практичне значення даної дисертації також полягає у використанні її результатів як для дослідників українського іконопису, так і в міждисциплінарних проектах, для формування навчальних програм, науково-методичних посібників і лекційних курсів у навчальних закладах мистецтва і культури.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності та дотримання принципів академічної доброчесності. За своїм змістом дисертація М.Тереховв є завершеною науковою працею і свідчить про дотримання принципів академічної доброчесності. Дане дисертаційне дослідження є результатом самостійних досліджень здобувача і не містить елементів фальсифікації, компіляції, фабрикації, плагіату та запозичень. Використані ідеї, результати і тексти інших авторів мають належні посилання на відповідні джерела.

Структура дисертації досить чітка та співвіднесена з проблемами, порушеними в дослідженні. Стиль написання тексту характеризує логіка і достатня чіткість висловлювань. Дослідження складається з вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 157 позицій, та додатків. Загальний обсяг дисертації – 238 с. У додатку до дисертації наведено 18 таблиць з іконами із записами, що побутували на Слобожанщині, та відновленими в результаті розшарування і введеними до наукового обігу. Ілюстрації ікон подано у відповідності до шкіл, до яких вони належали.

У **вступі** автор, дотримуючись необхідних вимог, досить чітко визначив об'єкт і предмет дослідження, узгодивши їх з метою і завданнями, розкрив методологічні засади роботи, наукову новизну та теоретичну значущість результатів дослідження, надав відомості про апробацію ключових положень дисертації.

У **першому розділі** автор проаналізував досить значне коло джерел, включаючи іноземні. Вдало, на наш погляд, визначені підходи та методи дослідження, відібрані за їхньою відповідністю вирішувати заявлені завдання, зокрема щодо атрибуції творів іконопису. Результатом аналізу історіографії теми дисертації стало окреслення напрямків подальшого дослідження порушеної проблематики.

Другий розділ присвячено аналізу наявних методів розшарування різночасових зображень на творах живопису з ґрунтовим прошарком між ними, чого не дозволяли існуючі методи, завдяки яким це можна було б зробити лише фрагментарно.

У **третьому розділі** йдеться про створення загального підходу для проведення атрибуції творів з різношаровими записами, зокрема щодо розроблення методу розшарування шляхом відділення верхнього і нижнього шарів і перенесення їх на нову основу, а також їхньої атрибуції відомими методами дослідження.

Четвертий розділ присвячено впровадженню запатентованого методу автора для проведення атрибуції іконопису з різночасовим живописом на одній основі. Автор доводить, що створена ним технологія відзначається універсальністю, а відкриття нижнього шару дає змогу зробити його атрибуцію відомими методами.

У **п'ятому розділі** проведено дослідження ікон XVII – XXI століть, що побутували на теренах Слобожанщини, та виявлено їхні класифікаційні ознаки, а саме: різновид залежно від школи, сюжету верхнього живопису та авторського, призначення запису, різновид техніки та датування, а також встановлення чинників, що спричинили появу записів. Логічним

теоретичним завершенням роботи сприймаються **підсумкові висновки**, що відповідають меті і завданням дослідження, чітко сформульовані, достатньо обґрунтовані.

Оприлюднення результатів наукової роботи. Наукові результати дисертації висвітлено у чотирьох наукових публікаціях здобувача, серед яких три статті розміщені у наукових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, і одна стаття опублікована в іноземному виданні у форматі SCOPUS. Окрім того, за свої винаходи здобувач отримав два патенти і свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір. Також результати дослідження були апробовані на восьми фахових конференціях.

Таким чином, наукові результати, викладені в даній дисертаційній роботі, повністю висвітлені у наукових публікаціях здобувача та відповідають вимогам п. 8–9 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 14.

Зауваження та дискусійні питання щодо змісту дисертації. Перше зауваження – це неуважність автора при написанні тексту, в результаті чого допущена низка помилок суто механічного характеру, навіть в написанні власного прізвища. Так, в анотації, наводячи назви своїх опублікованих статей, здобувач, називаючи свою публікацію в іноземному виданні в номінації SCOPUS, не лише переставив своє прізвище, посунувши його наперед, але й замість Terekhov написав Tekhov, хоча у самій публікації його прізвище подано вірно.

І така неуважність простежується не один раз. Так, українським мистецтвознавцям і реставраторам добре відоме прізвище такої видатної реставратори, якою була Ольга Лелекова. Але чомусь на с. 54 і 71 здобувач називає її О. Журавльовою. При посиланні на неї та її колегу А. Іванову у

списку літератури немає відповідних джерел. А № 117 на с. 71 відповідає статті М. Хребтенко взагалі на іншу тему. Під № 84 згадується відомий сьогодні львівський реставратор Олег Рішняк, але в списку літературних джерел він відсутній.

Не зовсім для мене є зрозумілою і заява здобувача на с. 59, що «в Україні до цього часу питанню збереження різночасового живопису було приділено мало уваги, тільки розробляли методики...». А що В. Мокрій, В.Радомський, Б. Іванов, А. Почеква лише розробляли методики, а не досліджували проблему розшарування на практиці?

Дискусійним, на наш погляд, є термін «записи», що вживається в самій назві дисертаційного дослідження і в тексті. Чи не було б доцільним замінити його на термін «реновація», «оновлення» чи «перемалювання»?

І питання щодо структури роботи. В цілому вона досить чітка і логічна. Але чи не забагато п'ять розділів? Можливо четвертий і п'ятий розділи краще було б об'єднати?

Висновок про відповідність дисертації вимогам Порядку присудження наукових ступенів.

Вважаю, що дисертаційна робота М. Терехова на тему «Записи як форма збереження автентичності творів живопису» виконана на досить високому науковому рівні, не порушує принципів академічної доброчесності та є закінченим науковим дослідженням. Дисертаційна робота за актуальністю, теоретичною та практичною цінністю здобутих результатів, обґрунтованістю висновків повністю узгоджується з науковим профілем спеціальності 023 – «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація» та відповідає вимогам Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах), затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненням від 19.05.2023 № 502) і Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку

присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12.01.2022 року № 44 (зі змінами, внесеними згідно з Постановою КМ №341 від 21.03.2022).

Здобувач Терехов Максим Олегович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 02 «Культура і мистецтво» за спеціальністю 023 – «Образотворче мистецтво, декоративне мистецтво, реставрація».

Рецензент:

доктор мистецтвознавства,
професор, член-кор НАМУ,
професор кафедри
теорії і історії мистецтва
Харківської державної

академії дизайну і мистецтв / _____ / Людмила СОКОЛЮК

М.П.

«__» _____ 2024 р.